

Nordmenn – verdens mest konforme folkeferd?

Lars Dehli

Anders Gravir Imenes

På slutten av 1950-årene utførte Stanley Milgram studier på sosial konformitet i flere land for å undersøke forskjeller i den nasjonale karakteren. Han fant at nordmenn var de mest konforme i verden.

«It's safe to be like the others, because I want to be liked» (*Woody Allen, Zelig, 1983*)

I Woody Allens komiske pseudodokumentarfilm fra 1983 møter vi Zelig. Han vil så gjerne bli akseptert av alle mennesker, derfor etteraper han meningene og verdiene til alle han møter. Han tar også deres dialekt, så når han snakker med rikfolk tar han til seg overklassens sosiolekt, mens han snakker funky i selskap med jazzmusikere. Han er en menneskelig kamelon, som etteraper sine omgivelser, som asiat i Chinatown, som fasist i Hitlers krets og som psykoterapeut i møte med sin egen psykoterapeut. Denne personifiseringen av absolutt sosial konformitet er en komisk og ekstrem karikatur. Samtidig er årsakene som ligger bak hans behov for å tilpasse seg andre mennesker, noe de fleste kan kjenne seg igjen i: «Jeg vil ikke virke dummere enn andre» og «Det er så trygt».

Sosial konformitet

I 1955 utfører Solomon Asch sitt klassiske studie på sosial konformitet der han rapporterer om oppsiktsvekkende funn. Etter annen verdenskrig var amerikansk psykologi opptatt av hvorfor så mange kunne følge de inhumane verdier som Hitler sto for. Asch teoretiserer over at mennesker har et så grunnleggende behov for sosial aksept at de vil forsake sine egne meninger til fordel for å føle tilhørighet i en gruppe. For å teste dette utfører han en studie som tilsynelatende forestilte et eksperiment om persepsjon. Alle deltakerne er mannlige studenter som blir plassert i en hesteskoformasjon bestående av syv personer. Forsøkspersonenes oppgave er å bedømme hvilken av tre linjer, A, B, C, som er like lang som en fjerde linje. De skal etter tur si høyt hvilke av de tre linjene som er den riktige. Dette er en enkel oppgave, i kontrollbetingelsen der forsøkspersonene sitter alene er feilprosenten mindre enn en. Men i gruppene i det virkelige eksperimentet er samtlige, unntatt en, medsamsvorne som er instruert i å peke ut den samme feilaktige linjen i noen av rundene. Den intetanende forsøkspersonen er plassert nest sist i hesteskoformasjonen og må dermed avgi svar i lys av hva de fleste i gruppen allerede hadde svart. Gruppens påvirkning viser seg å være svært sterk. Forsøkspersonene sier seg enig med majoriteten en av tre ganger, selv om de er klar over at majoritetens synspunkt er feil.

Milgram i Norge

Asch' vitenskapelige assistent, Stanley Milgram, er også interessert i hvilke mekanismer som kan forklare hvorfor vanlige mennesker kan utføre handlinger stikk i strid med egne forestillinger og verdier. Han bestemmer seg for å utføre eksperimentet i ulike land for å se om det er nasjonale forskjeller i sosial konformitet. Dette arbeidet skal utgjøre hans Ph. D avhandling ved Harvard som

omhandler forskjeller i nasjonal karakter, det vil si samvariasjoner i personlighetsdimensjoner på nasjonalt nivå. Senere vil Milgram bli mest kjent for sine studier på lydighet, der han viser at de fleste vanlige mennesker er villige til å påføre en annen person forferdelige elektroshokk under press fra en autoritær forsøksleder. Men før det, i 1957, setter han altså kursen mot Norge med et anbefalingsbrev fra sin veileder Gordon Allport i lomma. Milgram tenker seg at nordmenn, vikingenes etterkommere som bor mellom høye fjell og daler, vil være mindre konforme enn amerikanere. Norge har jo frigjort seg fra både Danmark og Sverige, «the country which kicked out two nations in 100 years» (Milgram i Blass, 2004). Han innlosjeres ved Sogn studentby der han ved en tilfeldighet deler rom med Arne Olav Brundtland, som på den tiden er forlovet med medisinstudenten Gro Harlem Brundtland. Romkameratene finner raskt tonen og tilbringer mange kvelder sammen, særlig synes Milgram at det nyoppdagede spillet Ludo er underholdende. I et brev hjem til en venn i USA skriver han at han er godt fornøyd med Norge og understreker at jentene er spesielt vakre og høye «most of them towering over little Stanley» (Blass, 2004).

I Milgrams versjon av eksperimentet på sosial konformitet skal deltakerne bedømme lengden av tre ulike lyder. De sitter i hver sin atskilte lyttebås uten å kunne se hverandre. Når forsøkspersonen ankommer lokalet er det fullt av ytterklær på stumtjenerne og tilsynelatende fullt i alle båsene utenom en. Faktisk er det ingen i de andre lyttebåsene, i stedet bruker Milgram båndopptak som blir spilt over hodetelefonen til forsøkspersonen for å skape en illusjon av at det er en gruppe tilstede, «tapes do not have to be paid by the hour and are always available» (Milgram, 1961). Dette fungerte utmerket, ingen av forsøkspersonene har mistanke om at de ikke er del av en reell gruppe. Etterpå insisterer flere av de forbløffede forsøkspersonene på å kikke inn i de tomme båsene for å sjekke om de virkelig er tomme. Som i Asch' studie er svarene ganske åpenbare, og den virkelige forsøkspersonene avgir svar nesten til slutt.

Rasende franskmenn, flau nordmenn

Resultatene viser at de norske forsøkspersonene følger majoritetens feilaktige svar i over 60 % av tilfellene. Dette gjelder både når studenter og industriarbeidere deltar. Milgram utfører senere samme eksperiment i Frankrike, der konformiteten viser seg å være under 50 %. I en variant av eksperimentet legger han til en ekstra variabel der forsøkspersonen blir møtt med utsagn som «skal du stikke deg ut?» dersom han eller hun motsier flertallet. I denne varianten stiger konformiteten til nesten 80 % i Norge, mens den kun stiger i mindre grad i Frankrike. Videre blir over halvparten av franskmennene forbannet over denne kritikken og kommer med krasse motsvar, «(they) directed a stream of abusive language at their taunters.» (Milgram, 1961, s. 49). I Norge godtok nesten alle bemerkningen i taushet.

Etter at det norske eksperimentet er avsluttet forteller Milgram forsøkspersonene hva som egentlig har forgått og spør etter deres reaksjoner. Samtlige er overrasket over studiets egentlige formål, mange er pinlig berørt – «It was a little embarrassing to be exposed in this way» – og noen kommer med forklaringer: «If you go around opposing you might be looked upon as bad» (Milgram, 1961, s. 49).

En hypotese forkastes

Milgram må medgi at hans hypotese om den selvstendige og egenrådige nordmannen må forkastes. I sin søken etter forklaringer på resultatene finner han flere. Han skriver hvordan nordmenn er svært solidariske og opptatt av samhold: «Norwegians have a deep feeling of group identification,

and they are strongly attuned to the needs and interests of those around them. Their sense of social responsibility finds expression in formidable institutions for the care and protection of Norwegian citizens. The heavy taxation required to support broad programs of social welfare is borne willingly» (Milgram, 1961, s. 51). Han beskriver hvordan nordmenn forholder seg til hverandre som styrt av et «egalitært etos» (Blass, 2004). Av norske kolleger får han høre om «the Jante Law» fra Axel Sandemoses bok *En flyktning krysser sitt spor*, hvor det beskrives hvordan man ikke skal skille seg ut fra mengden eller tro at man er noe. Milgram finner dette som en god forklaring på hvorfor nordmenn viser så høy konformitet i møte med en majoritet, selv bestående av fremmede som de aldri vil møte igjen, fordi alle nordmenn er medlemmer av en stor gruppe – Norge (Blass, 2004). I Frankrike derimot finner han en tradisjon for selvstendighet og radikale diskusjoner: «A tradition of dissent and critical argument that seeps down to the local bistro» (Milgram, 1961, s. 51). Dette gjør det mer naturlig for franskmenn å motsi en majoritet og gjengjelde kritiske kommentarer.

Kulturelle aspekter ved konformitet

Forskjeller i gruppetilhørighet er senere blitt påpekt som en sentral faktor for sosial konformitet. Et viktig skille er hvor avhengig medlemmene i et samfunn er av hverandre. I kollektivistiske kulturer, der det eksisterer en høy grad av gjensidig avhengighet, vil man vise høy konformitet fordi det er vesentlig for et individ å ha gode relasjoner til andre. I mer individualistiske kulturer, der individet er mer sin egen lykkes smed, vil selvstendighet være en mer ettertraktet egenskap. Dette illustreres i en studie utført av Berry i 1967 med polariserte varianter av slike kulturer. Han sammenlignet eskimoer fra nord i Canada som levde i et samfunn basert på jakt og fiske med stammefolk fra Sierra Leone i Afrika som levde i et landbruksamfunn. Eskimoene viste nesten ingen konformitet i det hele tatt mens stammefolket var svært konforme. Dette forklares med at eskimoene forsørget seg selv og sin familie og ikke var avhengige av resten av samfunnet for å overleve. Stammefolket var derimot svært avhengige av å samarbeide for å overleve.

I store trekk eksisterer det et skille mellom orientalske og vestlige samfunn, når det gjelder kollektivism og individualisme (Triandis, 1995). Metastudier viser at vestlige land generelt sett er mindre konforme enn orientalske land. Samtidig synes ingen innbyggere i andre vestlige land å være mer konforme enn nordmenn (Bond & Smith, 1996). Norge er kanskje et unntak ved å være et mer kollektivistisk samfunn enn mange andre vestlige land. Som Milgram påpeker verdsetter nordmenn offentlige institusjoner og felles goder, og betaler høye skatter for å finansiere dette. I tillegg var det kanskje et spesielt egalitært klima i etterkrigsårene da landet skulle gjenoppbygges og Einar Gerhardsen hadde sittet som statsminister i en sosialistisk flertallsregjering åtte av de siste 13 årene siden krigen.

Kjønn er annen faktor som har vist seg å henge sammen med sosial konformitet. Milgrams studie i Norge beskriver ingen analyser av kjønnsforskjeller. Men metaanalyser av hundrevis av studier siden 1950-tallet og frem til i dag tyder på at kvinner viser høyere konformitet enn menn, særlig hvis det er snakk om å ta en avgjørelse under oppsyn av andre. Dette forklares med at kvinner oftere er oppdratt til en mer kollektivistisk og samarbeidende holdning til andre mennesker, mens menn oftere er oppdratt til individualisme og selvstendighet. Et eiendommelig funn er at mannlige forskere oftere finner høyere konformitet blant kvinner enn det kvinnelige forskere gjør. Det er derfor mulig at forskjeller i forsøksleders valg av stimulimateriale og testsituasjon til dels både er kjønnsbestemt og noe som påvirker testresultatene (Aronson, Wilson & Akert, 1999).

Konformitet og hjerne

To separate årsaksforklaringer er siden 1950-tallet lansert som forklaringer av konformitet. Den ene er at mange individer opplever et normativt press mot å oppnå sosial aksept, noe som fører til at man gjør et overveid valg om å si seg enig med flertallet til tross for at man vet at man avgir et ukorrekt svar. Dette fenomenet finner vi tydelig i studiene til Milgram – da de norske forsøkspersonene får høre «Skal du stikke deg ut eller?» øker konformitetsraten med tjue prosent. Den andre forklaringen er at årsaken er informativ på et perseptuelt og ikke-bevisst nivå, vi forventer at flertallet svarer riktig, noe som fører til en fordreining av vårt sanseintrykk. Persepsjon er en interaktiv prosess, og våre antagelser kan i stor grad styre vår oppfattelse (Pessoa, Kastner & Ungerleider, 2003). Da Asch og Milgram utførte disse studiene for første gang regnet begge med at overveid normativ påvirkning sto for det meste av konformiteten. Men Asch (1955) stilte seg spørsmålet om sosialt press kunne endre persepsjon fordi forsøkspersonene i etterkant av eksperimentet alltid undervurderte sitt eget antall feilsvar grovt.

Femti år senere har en forskergruppe ved Emory University i Atlanta kastet nytt lys over denne problemstillingen ved å ta i bruk hjerneavbildning under konformitetseksperimentet (Berns et al., 2005). Denne studien nådde førstesiden av New York Times og er siste skudd på stammen av forskningen rundt sosial påvirkning. Forskerenes mål var å finne ut hvorvidt normativ påvirkning eller ubevisst fordreining av sanseintrykkene står bak den høye konformiteten. Hvis sosial konformitet er et resultat av et bevisst valg, antok Berns og medarbeidere at de særlig ville registrere aktivitet i frontal cortex, som regnes som hjerneområdet ansvarlig for bevisste valg. Men hvis forsøkspersonens konformitet skyldes fordreininger av persepsjon burde posteriore deler av hjernen knyttet til persepsjon aktiveres. Forsøkspersonene skulle avgjøre om to tredimensjonale figurer var identiske eller ikke mens de befant seg i en fMRI-maskin som målte grad av aktivitet i hjernen. De ble delt i to grupper der den ene fikk vite at fire andre forsøkspersoner allerede hadde bedømt de to figurene. Disse fire var skuespillere instruert i å svare feil på en del av oppgavene. I alt 41 % av svarene som forsøkspersonene avga fulgte flertallet under disse vilkårene. Den andre gruppen ble fortalt at fire computere hadde vurdert de to figurene, og her var 32 % av svarene til forsøkspersonene konforme. Altså finner det sted en sterkere normativ påvirkning i møte med mennesker.

Hjerneavbildningsdataene viste at aktiviteten økte i deler av hjernen knyttet til persepsjon når individet fulgte gruppen, derimot var det lite aktivitet i frontale hjerneområder. Altså antar forskerne at det finner det sted en sterk påvirkning av hva personene faktisk opplever som korrekt sansning. I tilfellene der forsøkspersonen gikk i mot flertallets uriktige svar økte aktiviteten i amygdala kraftig, et område av hjernen knyttet til emosjonell aktivering. Forskerne forklarer dette med det er en norm i samfunnet om at majoriteten representerer den kollektive kunnskapen til flere mennesker og derfor er overlegen en enkeltpersons avgjørelse, noe som gjenspeiles i jury- og valgordninger. Denne normen er internalisert hos mange, og gjør at vi ofte ser en situasjon gjennom flertallets øyne selv om vi ikke er bevisst på det.

Samtidig sa mange av deltakerne seg uenige med majoriteten, noe som førte til en sterk aktivering i emosjonelle hjerneområder. Dette tyder på at det å ta en selvstendig avgjørelse mot denne normen er forbundet med en kraftig følelsesmessig reaksjon (Berns, i Blakeslee, 2005). Det må bemerkes at bedømmelsesoppgaven i Berns og medarbeideres studie var mer tvetydig enn i de klassiske studiene på konformitet. Det er derfor sannsynlig at det foregikk mer informativ påvirkning i deres studie enn i Asch og Milgram sine studier

Avslutning

Milgram tegner et bildet av nordmannen som en konform og fortiet type som følger flokken og som ikke tar til motmæle selv ved direkte sjikane. Franskmannen er derimot frittalende og liberal, og fyrer gladelig av en kraftsalve mot majoriteten. Hvordan stiller dette seg i dag? Ville en replikasjon av studien gitt de samme resultatene i 2006? På mange måter er vi i Norge fortsatt en sammenspleiset gruppe med klare grenser til omverdenen, for eksempel manifestert gjennom motviljen til EU-medlemskap. Samtidig har vi trolig fått en mer individualistisk kultur. I tv-programmet Skavlan forteller en lærer på Bryn skole i Oslo at hun og elevene begynner hver skoledag med å synge «anti-Jantelovsangen» som de selv har komponert, med strofer som «Du skal tro at du er noe, du er helt spesiell». Vi håper noen føler seg kallet til å gjøre en replikasjon av Milgrams konformitetsstudie.

Referanser

- Aronson, E., Wilson, T. D. & Akert, R. M. (1999). *Social psychology*. New York: Longman.
- Asch, S. (1955). Opinions & social pressure. *Scientific American*, 193(5), 13–22.
- Berns, G., Chappelow, J., Zink, C. F., Pagnoni, G., Martin-Skurski, M. E. & Richards, J. (2005). Neurobiological correlates of social conformity and independence during mental rotation. *Biological Psychiatry* 58, 245–253.
- Berry, J. W. (1967). Independence and conformity in subsistence-level societies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 7, 415–418.
- Blakeslee, S. (2005, June 28). *What other people say may change what you see*. The New York Times.
- Blass, T. (2004). *The man who shocked the world*. New York: Basic Books
- Bond, R. & Smith, P. B. (1996). Culture and conformity: A meta-analysis of studies using Asch's line judgement task. *Psychological Bulletin*, 119, 111–137.
- Pessoa, L., Kastner S. & Ungerleider L.-G. (2003). Neuroimaging studies of attention: From modulation of sensory processing to top-down control. *Journal of Neuroscience*, 23, 3990–3998.
- McGorry, P. D., Campbell, R. & Copolov, D. L. (1987). The Zelig phenomenon: A specific form of identity disturbance. *Australian New Zealand Journal of Psychiatry*, 21, 532–538.
- Milgram, S. (1961). Nationality and conformity. *Scientific American*, 205 (6), 45–51
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.